

Mr Драгутин Паповић, сарадник у настави УДК 316.344.32:316.75(497.16)''1945/1950''
Филозофски факултет, Никшић 316.75:329.15(497.16)''1945/1950''

Интелектуалци и власт у Црној Гори (1945–1950)

Апстракт: У раду је приказан однос између интелектуалаца и власти у Црној Гори у првим годинама након Другог свјетског рата. После побједе у рату и преузимања власти 1945. године, КПЈ је успоставила контролу у свим сферама друштвеног живота, укључујући културу, науку и образовање, односно у областима у којима је ангажован највећи дио интелектуалаца. Идеолошки надзор на овим дјелатностима имало је партијско тијело које се звало Агитпроп комисија при Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору (од 1948. године при Централном комитету КП Црне Горе), док је административну контролу имало Министарство просвјете Народне Републике Црне Горе. Све културне, научне и образовне институције су биле обавезне да спроводе идеолошке задатке владајуће Партије, и на тај начин су и интелектуалци морали да се укључе у реализацију тих задатака. Овај рад указује на то како су интелектуалци одговорили на те задатке.

Кључне ријечи: интелектуалци, власт, Комунистичка партија Југославије, Комунистичка партија Црне Горе, социјалистичка идеологија, Агитпроп, умјетност, наука.

Међу најважнијим циљевима комунистичке власти у Црној Гори 1945. године било је успостављање контроле над интелектуалцима. Нова власт је тежила да све интелектуалце, научне и културне институције у Црној Гори подреди својим политичким циљевима. У интелектуалцима је препознала битан фактор у изградњи социјалистичког друштва.

Идеолошку контролу над културом, науком и просвјетом спроводила је Управа за агитацију и пропаганду при Централном комитету (ЦК) КПЈ.¹ Ова Управа се називала Агитпроп. Задатак Агитпропа је био да читав културно-просвјетни и пропагандни рад уједини под руководством партијских комитета.² На тај начин су културна и просвјетна политика биле исполитизирани и подређене извршавању партијских идеолошких задатака.³ Формално, Агитпроп није могао да издаје наређења, али је у стварности он одлучивао о идејном усмјеравању а његови ставови су били обавезни.⁴ Један од циљева Агитпропа је био да, с једне стране, преваспита „буржоаску интелигенцију“ а, с друге стране, да кроз социјалистичко образовање формира нову интелигенцију одану циљевима КПЈ.⁵ Дјеловање Агитпропа је одликовала директивност, обавезност, ауторитарност, дириговање, наметање и беспоговорност.⁶

Агитпроп комисија при Покрајинском комитету (ПК) КПЈ за Црну Гору основана је након директиве ЦК КПЈ из јула 1945. године.⁷ Тада су формиране и Агитпроп комисије при среским комитетима Партије. У јануару 1948. године формирана је Управа пропаганде и агитације при ПК КПЈ за Црну Гору, а при среским комитетима су формирана агитпроп-одјељења.⁸

С обзиром на централистички дух државе и КПЈ у овом периоду, Агитпроп при ЦК КПЈ је одређивао програме и задатке за сва Агитпроп одјељења у републикама. Руководилац Агитпропа при ЦК КПЈ од 1945. године био је Милован Ђилас. У једном од првих обраћања Агитпропу при ПК КПЈ за Црну Гору Ђилас је навео да су Партији (власти), потребни кадрови који ће уједно бити и висококвалификовани и предани социјалистичкој изградњи земље.⁹

¹ О формирању Агитпропа историчар Љубодраг Димић наводи: „Директива ЦК КПЈ о реорганизацији агитације и пропаганде, донијета вјероватно у марту 1945. године, поставила је организационо-пропагандне комисије, које је требало да се одмах стварају у свим партијским комитетима (централном, покрајинским, обласним, окружним, среским, мјесним, реонским) док је у бироима партијских ћелија за тај рад требало да буду задужени појединци.“ Димић, Љубодраг, *Агитпроп култура*, Београд, 1988, стр. 37.

² Петрановић, Бранко, *Историја Југославије 1918-1988*, књига III, Београд, 1988, стр. 120. (у даљем тексту: Петрановић, Б., *Историја Југославије...*).

³ Петрановић, Бранко, *Југославија на размеђу (1945-1950)*, Подгорица, 1998, стр. 228.

⁴ Петрановић, Б., *Историја Југославије...*, стр. 124.

⁵ Димић, Љубодраг, „Идеологија и култура у Југославији 1945-1955“, у: *Историјски записи*, Подгорица, 1999, 3-4, стр. 107. (у даљем тексту: Димић, Љ., „Идеологија и култура у Југославији...“).

⁶ Исто, стр. 106.

⁷ Ковачевић, Бранислав, *Комунистичка партија Црне Горе 1945-1952*, Титоград, 1986, стр. 252.

⁸ Исто.

⁹ Државни архив Црне Горе, Одјељење за сређивање и обраду – Подгорица (ДАЦГ, ОСИО-ПГ), ПК КПЈ за Црну Гору, Ф 6, V-1/47, ЦК КПЈ Агитпроп-Агитпропу Покрајинском комитету Комунистичке партије Југославије за Црну Гору, 17. јун 1947.

Њихов задатак је био да се, преко научно-културних институција, боре против непријатељских утицаја и да шире марксистичку идеологију.¹⁰

Све институције које су окупљале интелектуалце: Удружење ликовних умјетника, Повјереништво Савеза књижевника Југославије, Удружење новинара, Друштво историчара, Културно-просвјетни савез Црне Горе, контролисало је Агитпроп одјељење при ПК КПЈ за Црну Гору, односно од 1948. године Агитпроп при Централном комитету (ЦК) КП Црне Горе. ЦК КП Црне Горе је именовао предсједника и секретара Удружења новинара Црне Горе, уреднике листова и часописа, директора Централне библиотеке, директора и професоре Више педагошке школе (ВПШ), директора Народног музеја, директора Завода за заштиту културних споменика, директора Института за проучавање историје црногорског народа, као и руководства и апарат свих државних институција и масовних организација.¹¹

За социјалистички развој и контролу над културом, науком и просвјетом задужено је Министарство просвјете НР Црне Горе, формирано у априлу 1945. године.¹² Министарство је имало четири Одјељења од којих је једно било Одјељење за народно просвјеђивање и културу, у оквиру кога је формиран Одсјек за културу и умјетност. У јануару 1948. године Одсјек за културу и умјетност је добио реферате за књижевност, ликовну умјетност и музику, и за позоришну умјетност.

Осим што је контролисало културне и научне институције, Министарство просвјете НР Црне Горе је водило евиденцију о свим кадровима ангажованим у тим институцијама, и одлучивало о њиховом положају, напредовању у служби и материјалном статусу. Министарство је водило досијеа за сваког службеника. У досијеима су навођене, прије свега, политичке карактеристике. У сарадњи са Одјељењем за заштиту народа (ОЗН-а) и локалним органима (Среским и Градским народним одборима), Министарство просвјете је прикупило податке за све кадрове за које се знало или сумњало да су идејни противници, неутралци или колебљивци према социјалистичкој идеологији.¹³ Министарство просвјете је успоставило потпуну контролу над свим културним и научним дјелатностима у Црној Гори, изградило ефикасан систем и основало културне институције у којима је окупило интелектуалце и контролисало њихов рад. Сви интелектуалци који су били ангажовани у научним, културним и умјетничким институцијама

¹⁰ Ковачевић Бранислав, Станишић Славко, *Први конгрес Комунистичке партије Црне Горе, документи*, Титоград, 1988, стр. 356.

¹¹ ДАЦГ, ОСИО-ПГ, ЦК КП Црне Горе, Ф 67, 1950. година, Списак дужности на које Централни комитет КП Црне Горе врши постављење.

¹² Маровић, Бранислав, *Друштвено-економски развој Црне Горе 1945-1953*, Титоград, 1987, стр. 44.

¹³ ДАЦГ, Одјељење за сређивање архивске грађе републичких органа и организација новог периода од 1945. године – Цетиње (ОРОЦ), Министарство просвјете НР Црне Горе (МПРС), повјерљива акта, Ф 1, 8; 5/1945.

третирани су као државни службеници, и категорисани су у платне разреде. Уредбом о припадностима из 1947. године умјетници су стављени у службенички однос, а њихов правни статус је био као статус државног службеника.

Важну улогу у овом систему је имао Културно-просвјетни савез НР Црне Горе, који је основан 5. септембра 1948. године на Цетињу. Циљ му је био да обједини идејно руковођење и контролу над читавим развитком културно-умјетничког живота и да на културном пољу води идеолошку борбу за нову социјалистичку културу.¹⁴ Смисао активности савеза је био и да убиједи све грађане Црне Горе у исправност политике КПЈ.¹⁵ Републички посланик и партијски функционер Димо Вујовић¹⁶, један од учесника оснивачке скупштине Културно-просвјетног савеза, навео је да је дужност руководиоца културно-просвјетног рада да овладају марксистичко-лењинистичком литературом како би правилно и успјешно доприносили социјалистичкој изградњи друштва.¹⁷ Предсједник Управног одбора Културно-просвјетног савеза, професор и историчар Јагош Јовановић¹⁸, на отварању смотре културно-умјетничких друштава Црне Горе 21. октобра 1948. године на Цетињу, истакао је да се црногорски народ, под руководством Тита и Партије, свестрано развија како би постао економски и културно напредан и како би изградио социјализам.¹⁹

¹⁴ Перовић, Миладин, „Улога и задаци културно-просвјетних савеза“, у: *Стварање*, Цетиње, 1948, 9-10, стр. 474.

¹⁵ Исто, стр. 479.

¹⁶ Вујовић Димитрије-Димо (1922-1995), историчар. Учествовао је у НОР-у од 1941. године и носилац је партизанске споменице. Био је предсједник Среског НО Цетиње, секретар Среског комитета КПЈ Цетиње, посланик Уставотворне и редовне Црногорске народне скупштине, предавач и директор Средње политичке школе Цетиње, директор и одговорни уредник Издавачког предузећа „Народна књига“, професор Више педагошке школе на Цетињу, директор Историјског института Црне Горе, посланик у Савезној скупштини, професор на Филозофском факултету у Никшићу и академик ЦАНУ од 1973. године. *Ко је ко у Црној Гори*, Будва, 1993, стр. 64.

¹⁷ У Управни одбор савеза изабрани су: Јагош Јовановић (предсједник), потпредсједници Јанко Ђоновић и Маријан Лекић, секретар Миладин Перовић и чланови: Павле Алексић, Василије Баровић, Марко Бановић, Радован Војиновић, др Милан Гвозденовић, Шпиро Доклестић, Ратко Ђуровић, Јован Ивовић, Марко Кажих, Јован Копривица, дон Нико Луковић, Петар Лубарда, Томаш Марковић, Нико С. Мартиновић, Ђорђе Ораовац, Ђоко Пејовић, Милутин Пламенац, Антон Погачар, Вујадин Поповић, Милија Станић, Добрила Ојданић, Милорад Ђулафић и Будимир Шошкић. У Надзорни одбор су изабрани: Велимир Богавац, Ново Брковић, Данило Лекић, Љиљана Луковић и Благо Савићевић. „Основан је Културно-просвјетни савез НР Црне Горе“, *Побједа*, 7. IX 1948, стр. 2.

¹⁸ Јовановић Јагош (Веље Брдо, 1912 – Београд, 1999), историчар. Филозофски факултет је завршио у Београду. Био је директор Више педагошке школе на Цетињу (1947), предсједник Историјског друштва Црне Горе и предсједник Научног друштва Црне Горе. Од 1948. до 1957. био је одговорни уредник часописа „Историјски записи“, а од 1949. до 1957. директор Историјског института Црне Горе. Од 1950. до 1965. био је директор редакције Енциклопедије Југославије за Црну Гору. *Историјски лексикон Црне Горе*, књига 3, Подгорица, 2006, стр. 720. (у даљем тексту: *ИЛЦГ*).

¹⁹ *Побједа*, 23. X 1948, стр. 2.

Културно-просвјетни савез Црне Горе је у априлу 1951. године објавио први број часописа „Народна култура“.²⁰ Главни и одговорни уредник је био књижевник Радоња Вешовић²¹, а редакциони одбор су чинили: публициста Миладин Перовић²², књижевник Ратко Ђуровић²³, политичар Доброслав Ђулафић²⁴, композитор Антон Погачар²⁵, ликовни критичар Милутин Пламенац²⁶ и про-

²⁰ *Побједа*, 11. IV 1951, стр. 4.

²¹ Вешовић Радоња (Беране, 1924 – Београд, 2011), књижевник. Учествовао је у Тринаес-тојулском устанку и у НОБ-у. Члан КПЈ и СКЈ је био од 1945. до 1985. године. У Београду је живио од 1944. гдје је био уредник листа „Омладина“. Од 1949. до 1956. радио је на Цетињу и Титограду. Од 1950. до 1954. био је уредник „Побједе“, а од 1954. до 1956. радио је у Бироу за штампу Извршног вијећа Црне Горе. Био је управник Народног позоришта на Цетињу и уредник часописа „Сурети“ од 1953. до 1956. године. Након тога се вратио у Београд и од 1956. до пензионисања 1972. године радио је у издавачком предузећу „Култура“ и био је члан Савјета федерације. Од 1985. године редовни члан ЦАНУ. Рацковић, Никола, *Лексикон црногорске културе*, Подгорица, 2009, стр. 781 (у даљем тексту: Рацковић, Н., *Лексикон...*); и *Црногорска академија наука и умјетности 1973-1993*, Подгорица, 1993, стр. 55. (у даљем тексту: *ЦАНУ 1973-1993...*).

²² Перовић Миладин (Мартинићи, 1921 – Подгорица, 1975), публициста. Завршио је Филозофски факултет у Београду. У НОБ-у је учествовао од 1941. Након ослобођења је био председник Одбора Друштвено-политичког вијећа Скупштине Црне Горе за спољну политику, секретар Савјета за културу, генерални директор Радио-телевизије Титоград, председник савјета „Ловћен-филма“ и председник савјета Издавачког предузећа „Графички завод“. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 580.

²³ Ђуровић Ратко (Никшић, 1914 – Београд, 1998), књижевник и сценариста. Филозофски факултет је завршио у Загребу. Од 1946. до 1949. био је умјетнички директор и драматург Народног позоришта Црне Горе на Цетињу, потом до 1951. године директор „Народне књиге“ на Цетињу, управник Умјетничке галерије на Цетињу (1953-1954) и директор Централне народне библиотеке на Цетињу (1951-1957). Од 1953. до 1956. био је секретар Редакције Енциклопедије Југославије за Црну Гору. Од 1957. до 1962. био је филмски сценариста и савјетник „Авала – филма“, умјетнички директор „Дунав-филма“ (1962-1965), ванредни и редовни професор Факултета драмских умјетности у Београду (1961-1984), проректор и ректор Универзитета умјетности у Београду (1973-1978). Директор Лексикографског завода Црне Горе био је од 1981. до 1983. Био је редовни члан Научног друштва Црне Горе и члан Академије за науку и филм у Београду. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 212.

²⁴ Ђулафић Доброслав (Андријевица, 1926 – Подгорица, 2011), политичар. Завршио Правни факултет. У НОБ-у је учествовао од 1943. године. Након рата је био председник Централног комитета Народне омладине Црне Горе, секретар ОК СК Иванград, секретар Извршног комитета ЦК СК Црне Горе, главни и одговорни уредник часописа „Пракса“ (1967-1973), председник РК ССРН Црне Горе, члан Председништва СФРЈ (1971-1974), потпредседник СИВ-а (1974-1978). Од 1978. до 1979. био је председник Савезног вијећа Скупштине СФРЈ, а 1984. изабран је за савезног министра за унутрашње послове. На IX конгресу СКЈ изабран је у Председништво ЦК СКЈ, а 1981. био је секретар Председништва ЦК СКЈ. *ИЛЦГ*, књига 3, стр. 532.

²⁵ Погачар Антон (Цеље, Словенија, 1913), композитор. Композицију је студирао у Љубљани. Од 1946. до 1963. године радио је у Црној Гори. Био је директор Музичке школе „Његош“ у Котору. Компонувао је умјетничку музику и, углавном, краћа дјела. Аутор је више прилога о музичком животу у Црној Гори. Рацковић, Н., *Лексикон...*, 605.

²⁶ Пламенац Милутин (Црмница, 1894 – Улцињ, 1985), историчар умјетности, ликовни критичар и сликар. Филозофски факултет је завршио у Швајцарској. Био је директор Завода за

фесор Данило Лекић²⁷. Илустрације за часопис урадили су сликари: Петар Лубарда²⁸, Бранко Филиповић²⁹ и Александар Пријић.³⁰ Култура и политички циљеви Партије су за Културно-просвјетни савез били нераздвојиви. Публициста и партијски функционер Миладин Перовић је навео да је борба за идејност на културном пољу нераздвојни дио опште борбе за побједу социјализма.³¹

Власт је од интелектуалаца који су ангажовани у овим институцијама тражила да стварају у духу социјалистичког патриотизма.³² Требало је да промовишу социјалистичку изградњу земље, тековине народноослободилачке борбе, револуцију и патриотизам. Кроз културну политику власт се борила против „буржоаског наслеђа и утицаја“ и није дозвољавала идејну неутралност интелектуалаца.³³

Слични циљеви су дати научном стваралаштву. Власт је жељела да и науку развија по угледу на совјетско искуство. Званична пропаганда је поручивала да је совјетска наука јединствена у свијету јер служи интересима народа, док је у

заштиту споменика културе и Његошевог музеја на Цетињу. Бавио се публицистиком и имао је више самосталних изложби. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 602.

²⁷ Лекић Данило (Сеоца, Вирпазар, 1910 – Љубљана, 1992), професор, писац и преводилац. Филозофски факултет у Београду је завршио 1935. Након рата је био управник Народног позоришта на Цетињу, начелник за културу и умјетност у Министарству просвјете, директор гимназија на Цетињу и у Бару, и професор Више педагошке школе. Уређивао је „Просвјетни рад“ од 1950. до 1951. године. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 397.

²⁸ Лубарда Петар (Љуботињ, 1907 – Београд, 1974), сликар. Умјетност је студирао у Београду и Паризу. Рат је провео у заробљеништву, а након ослобођења дошао је на Цетиње и радио је на оснивању Умјетничке школе и Удружења ликовних умјетника Црне Горе. Након 1948. вратио се у Београд и наставио каријеру као самостални умјетник. Био је члан Научног друштва Црне Горе, члан САНУ и ЈАЗУ. Један је до највећих црногорских и југословенских сликара 20. вијека. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 409-410.

²⁹ Филиповић Бранко Фило (Цетиње, 1924 – Београд, 1997), сликар. Школу за примијењену умјетност завршио је у Херцег Новом 1951, а Академију ликовних умјетности у Београду 1955. Са Александром Пријићем и Гојком Беркуљаном основао је умјетничку групу „Тројица“. Члан Удружења ликовних умјетника Црне Горе од 1950, а члан ЦАНУ од 1991. године. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 228.

³⁰ Дапчевић, Гојко, „Од идеје до акције (поводом 30 годишњице Културно-просвјетне заједнице Црне Горе)“, *Овдје*, бр. 114, 1978, стр. 3.

³¹ Перовић, Миладин, „Смотра и неки задаци наших друштва“, *Побједа*, 2. XI 1948, стр. 2.

³² ДАЦГ, ОСИО-ПГ, ЦК КП Црне Горе, Ф 83/1, Неки организациони проблеми агитационо-пропагандног рада.

³³ У једном тексту из тог периода се наводи: „Освјетљавати пут борбе за демократију и социјализам и давати вјерну слику распадања назадног, буржоаско-капиталистичког свијета и раскринкавати његову политику – то је основни задатак наше идеолошке борбе и културне политике. Наш је задатак уједно раскринкавати и сву аполитичност и тобожњу независност од политичких догађаја свих оних који се издају за неутралце и који, свјесно или несвјесно, помажу одржање старог“. Лекић, Данило, „Овогодишњи репертоар нашег Позоришта“, *Побједа*, 10. X 1948, стр. 2.

капиталистичким земљама наука назадна и оруђе реакционарних снага.³⁴ Како би се промовисала и развијала социјалистичка наука Влада НР Црне Горе је 1947. године формирала Централни народни универзитет као народно-просвјетну установу са задатком да преко популарних предавања, приредби и течајева популарише социјалистичка схватања о природи и друштву.³⁵

Оснивање Научног друштва НР Црне Горе у октобру 1950. године био је најважнији научни догађај у Црној Гори у овом периоду.³⁶ Власт је на тај начин покушала да окупи цјелокупни научни кадар и да га ангажује у развоју социјалистичког друштва. На оснивачкој скупштини Научног друштва министар просвјете НР Црне Горе Живко Жижић је изјавио да ће научници Црне Горе учешћем у раду овог друштва најбоље допринијети изградњи социјализма.³⁷ Осим тога, задатак Друштва је био да проучава поједине гране науке и умјетности, да огранизује свестрано проучавање НР Црне Горе и њене прошлости, као и да организује научне и умјетничке дјелатности уз подстицање на рад и млађих научних снага.

Главни реферат на оснивачкој скупштини Научног друштва саопштио је историчар Јагош Јовановић. Он је подржао идеолошку оријентацију овог друштва и подржао борбу КПЈ против Информбироа.³⁸ На оснивачкој скупштини говорили су: свештеник и публициста дон Нико Луковић³⁹, научни и културни радник др Перо Шоћ⁴⁰ и професор славистике Радован Лалић⁴¹.

³⁴ „Тријумф социјалистичке културе“, *Побједа*, 21. X 1947, стр. 6.

³⁵ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 26, 2041; 1/1947, Уредба о организацији Централног народног универзитета НР Црне Горе.

³⁶ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 59, 1119; 1-3/1950, Уредба о Научном друштву НР Црне Горе; и *Службени лист НР Црне Горе*, бр. 32/50.

³⁷ „Основано је Научно друштво НР Црне Горе“, *Побједа*, 24. X 1950, стр. 2.

³⁸ Рекао је: „Ми смо данас у свијету поносни заставници борбе за досљедну примјену у конкретним условима сваке земље револуционарне науке марксизма-лењинизма. Историја је нашој Партији и свим нашим народима, на челу са великим Титом, поставила изнад свега частан задатак да одбранимо чистоту науке марксизма-лењинизма. Наше Научно друштво једно је од форми кроз које ће се изражавати наша упорност у изградњи социјализма“. Исто.

³⁹ Луковић Нико (Прчањ, 1887 – 1970), римокатолички свештеник, културолог. Један је од оснивача Которске секције Друштва историчара Црне Горе и сарадник Историјског института Црне Горе. *ИЛЦГ*, књига 4, стр. 835.

⁴⁰ Шоћ Перо (Љуботињ, 1884 – Београд, 1966), министар, публициста, библиограф, научни и културни раднк. У Дижону је 1916. године стекао докторат из књижевности. Био је министар у црногорским емигрантским владама. У емиграцији је остао до 1926. Један је од оснивача Друштва за проучавање историје Црне Горе 1933. године у Београду. *ИЛЦГ*, књига 5, стр. 1135-1136.

⁴¹ Лалић Радован (Цецуни, 1908 – Опатија, 1972), слависта. Филозофски факултет је завршио у Београду. Учествовао је у НОБ-у од 1941. Након рата је био хонорани професор Филозофског факултет у Скопљу, ванредни и редовни професор Филозофског факултета у Београду. Бавио се испитивањима руско-српских књижевних утицаја и веза. Био је редовни члан Научног друштва Црне Горе, члан Управног одбора Матице српске, члан Правописне комисије Матице српске и

Власт је успјела да у Научно друштво окупи све угледне умјетнике и научнике из Црне Горе, оне који су били поријеклом из Црне Горе или су имали неку везу са Црном Гором.⁴² Изабран је и Управни одбор (УО) Научног друштва НР Црне Горе у који су ушли: Јагош Јовановић (предсједник), др лекар Никола Златаров⁴³ (потпредсједник), историчар књижевности Саво Вукмановић⁴⁴ (секретар) и историчар Ристо Драгићевић⁴⁵ (благајник). За чланове Управног одбора

Матице хрватске за израду Правописа српскохрватског језика 1960. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 392.

⁴² У секцију друштвених наука изабрани су: Радован Лалић (професор универзитета), др Никола Шкерковић (директор Државног архива НР Србије), др Никола Банашевић (професор универзитета), др Видо Латковић (професор универзитета), Петар Поповић (ванредни професор универзитета), др Михаило Стевановић (декан универзитета у Скопљу), проф. Петар Шобајић, др Васо Томановић (професор универзитета), др Љубомир Дурковић (доцент универзитета), др Мираш Кићовић (виши библиотекар), Митар С. Влаховић (в.д. директора Етнографског музеја у Београду), проф. Вуко Павићевић, проф. Ристо Драгићевић, др Перо Шоћ, Јагош Јовановић, др Радомир Алексић (професор универзитета), др Ананије Илић (проф. Правног факултета у Сарајеву), др Јефто Миловић, Андрија Лаиновић, дон Нико Луковић и дон Антон Милошевић (чланови Историјског института НР Црне Горе), Радосав Бошковић (професор универзитета у Београду) и Јован Вукмановић. У умјетничко-литерарну секцију примљени су сликари Мило Милуновић и Петар Лубарда, и књижевници: Јанко Ђоновић, Михаило Лалић, Мирко Бађевић, Душан Костић и Ратко Ђуровић, а за ванредне чланове: Саво Вукмановић, Димо Вујовић и Игњатије Злоковић. У Секцију медицинских наука за редовне чланове изабрани су професори универзитета: др Нико Миљанић, др Благоје Ковачевић, др Милутин Ђуришић и др Митар Митровић, потом: др Никола Златаров, др Јован Кујачић, др Милан Гвозденовић, др Ђорђе Радуловић, др Мито Савићевић, др Душан Деклева и др Тибор Шоломон, а за ванредне др Војислав Живковић и др Михаило Радуловић. У Секцију природно-математичких наука примљени су, за редовне чланове: др Стеван Николић (професор универзитета), др Миласав Лутовац, Вукић Мићовић (декан Београдског универзитета), Владо Дрецуц (професор Сарајевског факултета), Владо Видовић (асистент Београдског универзитета), а за ванредне: Војин Дајовић, Вилотије Блечић, Лазар Карацић, инж. Љубо Павићевић и инж. Милан Рецић. У Секцију техничких наука за редовне чланове изабрани су: инж. Павле Миљанић (професор универзитета), инж. Радован Марковић (проректор универзитета), а за ванредне Ернест Стипанић (предавач Техничке високе школе у Београду) и инж. Радован Томовић (помоћник министра грађевина НР Црне Горе). „Основано је Научно друштво НР Црне Горе“, *Лобједа*, 24. X 1950, стр. 2.

⁴³ Златаров Никола (Цетиње, 1900-1962), лекар. Медицински факултет је завршио у Београду 1926. Био је управник болнице „Данило I“ на Цетињу и предсједник Лјекарског друштва НР Црне Горе. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 849.

⁴⁴ Вукмановић Саво (Подгор, 1906 – Цетиње, 1995), историчар књижевности. Филозофски факултет је завршио у Београду, а докторирао је на теми „Књижевно дјело краља Николе I Петровића Његоша“. Након рата је био директор Народног позоришта, директор „Народне књиге“, професор Више педагошке школе и од 1964. до 1975. године управник Његошевог музеја на Цетињу. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 821.

⁴⁵ Драгићевић Ристо (Пипери, 1901 – Цетиње, 1980), историчар. Филозофски факултет је завршио у Београду 1928. До 1937. године је радио као професор средњих школа на Цетињу, а од тада до пензионисања 1965. године радио је у Државном музеју на Цетињу. *ИЛЦГ*, књига 3, стр. 570.

изабрани су: професор Радован Лалић, хемичар Вукић Мишовић⁴⁶, агроном Љубо Павићевић⁴⁷, историчар књижевности Видо Латковић⁴⁸ и математичар Ернест Стипанић⁴⁹. У Контролни одбор су изабрани: Душан Деклева, лингвиста Михаило Стевановић⁵⁰ и књижевник Ратко Ђуровић, а у Суд части: лекар др Ђорђе Радуловић⁵¹, публициста и историчар др Никола Шкеровић⁵² и историчар књижевности др Никола Банашевић⁵³.

⁴⁶ Мишовић Вукић (Краљске Баре, 1896 – Београд, 1981), хемичар. Докторат из хемијских наука стекао је 1928. године у Нансију, Француска. Од 1949. до 1952. био је декан Природно-математичког факултета у Београду и ректор Универзитета у Београду од 1952. до 1954. Био је редовни члан Научног друштва Црне Горе и САНУ. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 457.

⁴⁷ Павићевић Љубо (До Пјешивачки, Даниловград, 1911 – Подгорица, 2000), агроном. Пољопривредно-шумарски факултет је завршио у Загребу 1938. године. На истом факултету је докторирао 1973. године. Учествовао је у НОБ-у од 1941. Након рата је радио у Министарству пољопривреде на Цетињу. Био је директор Пољопривредног института Црне Горе од 1946. до 1981. године. За дописног члана Друштва за науку и умјетност Црне Горе изабран је 1973, а за редовног члана ЦАНУ 1985. године. Био је стални члан сарадник Матице српске. Уређивао је часопис „Пољопривреда и шумарство“. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 559.

⁴⁸ Латковић Видо (Цетиње, 1901 – Београд, 1965), критичар и историчар књижевности. Докторирао је на Филозофском факултету у Београду 1939. године. Од 1949. до 1965. био је ванредни и редовни професор на Филозофском факултету у Београду. Био је члан Удружења књижевника Србије и члан Научног друштва Црне Горе. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 394.

⁴⁹ Стипанић Ернест (Кумбор, 1917 – Рисан, 1990), математичар. Филозофски факултет је завршио у Београду 1947. године, а докторирао је 1957. године. За ванредног професора на Грађевинском факултету у Београду изабран је 1960. године. Био је дописни члан Интернационалне академије за историју наука у Паризу (1970), члан Њујоршке академије наука (1980) и ванредни члан ЦАНУ (1985). Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 720.

⁵⁰ Стевановић Михаило (Стијена Пиперска, 1903 – Подгорица, 1991), лингвиста. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду (1927) и докторирао је на истом факултету. Од 1939. до 1941. био је доцент на Филозофском факултету у Скопљу, а након рата био је доцент, ванредни и редовни професор на Филозофском факултету у Београду. Био је уредник Рјечника српскохрватског књижевног језика у заједничкој редакцији Матице српске и Матице хрватске. Био је директор Института за српскохрватски језик, члан Научног друштва Црне Горе, дописни (1952) и редовни (1962) члан САНУ. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 718-719.

⁵¹ Радуловић Ђорђије (Подгорица, 1895-1983), лекар, хирург. Медицину је завршио у Паризу. Од 1926. до 1944. био је директор болнице „Крушевац“ у Подгорици, а након рата директор Средње медицинске школе на Цетињу, управник болнице „Данило I“ и здравствени савјетник у Влади Црне Горе. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 657.

⁵² Шкеровић Никола (Даниловград, 1884 – Београд, 1972), историчар и публициста. Филозофски факултет је завршио у Прагу 1910. Након повратка у Црну Гору био је професор Цетињске гимназије, члан Просвјетног савјета и директор Гимназије у Подгорци. Један је од уредника часописа „Дан“ (1911-1912). Између два свјетска рата био је директор Гимназије у Подгорици и припадник Демократске странке. Од 1940. је живио у Београду, а након рата је био директор Државног архива Србије. *ИЛЦГ*, књига 5, стр. 1134.

⁵³ Банашевић Никола (Завала, Подгорица, 1895 – Београд, 1992), историчар књижевности. Докторирао је у Паризу 1923. године. Био је професор у Подгорци, на Цетињу и у Београду. Био је редовни професор Филозофског факултета у Скопљу и у Београду. Посебно се бавио пруча-

Ово је био значајан искорак у односу на предратно стање када су Црној Гори постојале само двије државне институције (Музеј и Позориште) у којима се могао организовати културни и научни рад. Власт, односно Министарство просвјете НР Црне Горе је за само 5 година успјело оно што није постигнуто у вишевијековној историји Црне Горе. Не само да је та власт формирала институције, већ је у њима окупила значајан број интелектуалаца. Интелектуалци су постали дио државног и партијског ситета јер су били запослени у тим институцијама, и на тај начин су своју егзистенцију и стваралаштво везали за власт.

Поред ангажмана у државним и партијским институцијама интелектуалци су дали значајан допринос у јавној промоцији социјалистичке идеологије. У томе су се истицали књижевници и сликари. Власт је омогућила услове за такво дјеловање, јер је организовала културне манифестације и обезбиједила континуирано излагање новина и часописа. За развој књижевности најзначајније је било покретња часописа „Стварање“, чији је први број изашао у октобру 1946. године. Објављено је да ће он служити усмјеравању књижевности у социјалистичком правцу и васпитању књижевног подмлатка.⁵⁴ С обзиром на то да је већина црногорских књижевника прије и током рата припадала и борила се на страни КПЈ, то није било тешко извести. Сва три уредника „Стварања“: Јанко Ђонових⁵⁵, Мирко Бањевић⁵⁶ и Михаило Лалић⁵⁷ и прије 1941. године

вањем Његошевог дјела и за штампу је приредио критичко издање „Свободијаде“. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 47.

⁵⁴ Кажих, Марко, „’Стварање’, нови часопис“, *Побједа*, 27. X 1946, стр. 6.

⁵⁵ Ђонових Јанко (Вирпазар, 1909 – Београд, 1991), књижевник. Завршио је Правни факултет у Београду 1939. У међуратном периоду уређивао је часописе „Стожер“ и „Развршје“. Од 1941. године учествовао је у НОП-у. Након рата био је уредник часописа „Стварање“ (1946-1951), сарадник „Побједе“ (1945-1947), уредник „Народне књиге“ на Цетињу и директор Централне народне библиотеке на Цетињу (1947-1951). Од 1951. године каријеру је наставио у Београду гдје је био уредник издавачке куће „Просвета“ (1951-1953), уредник културне рубрике у листу „Борба“ (1953-1955) и помоћник директора Народне библиотеке Србије (1955-1965). Од 1973. године члан ЦАНУ. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 194.

⁵⁶ Бањевић Мирко (Папрати, Никшић, 1905 – Београд, 1968), књижевник. Завршио је Филозофски факултет у Београду 1934. и радио је као професор гимназија у Госпићу и Параћину. Током рата је био борац и руководиоца у пролетерским бригадама. Након рата је био уредник часописа „Стварање“, „Побједе“, „Службеног листа“ и „Просвјетног рада“ (1950-1951). Од 1953. је живио у Београду, гдје је био уредник издавачке куће „Рад“ и уредник Танјуга. Осим поезије, писао је новинске чланке и приказе. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 48.

⁵⁷ Лалић Михаило (Трепча, Андријевица, 1914 – Београд, 1992), књижевник. Студирао је право у Београду и припадао је комунистичком покрету. Учествовао је у НОБ-у. Након рата је радио као новинар и уредник на Цетињу и у Београду: у „Побједи“, Танјугу, и „Борби“, а затим као уредник едиције „Портрети“ у издавачкој кући „Нолит“ до пензионисања 1965. године. На Цетињу је 1946. био један од покретача часописа „Стварање“, а у Београду један од покретача часописа „Савременик“. Био је члан Савјета Федерације, редовни члан САНУ, члан Матичарске комисије за оснивање Друштва за науку и умјетност Црне Горе и члан овог Друштва од 1973, односно ЦАНУ од 1976. године. Видјети: *ЦАНУ 1973-1993*, стр. 95-96.

припадали су комунистичком покрету. Ако се има у виду да су на исти начин били оријентисани књижевници: Душан Костић⁵⁸, Радован Зоговић⁵⁹ и Чедо Вуковић⁶⁰, онда се може рећи да је прва послеријатна генерација књижевника у Црној Гори била дио Партије.

На Цетињу је 26. септембра 1945. године одржано прво забиљежено послератно књижевно вече, на којој су своје радове с темама из рата и револуције читали, између осталих, књижевници: Јанко Ђоновић, Михаило Лалић и Мирко Бањевић.⁶¹ Секретар Народне скупштине Црне Горе Нико Павић их је назвао књижевницима који су се с пером и пушком борили за народну слободу. У децембру 1945. године црногорски књижевници су организовали турнеју по Црној Гори и одржали књижевне вечери у Подгорици, Даниловграду и Никшићу. Учествовали су: Вукашин Перовић, Михаило Ражнатовић, Олга Јовановић, Мирко Вујачић⁶², Михаило Лалић и Јанко Ђоновић, који су кроз своје радове величали народнослободилачку борбу и револуцију.⁶³

Прва послеријатна књига у Црној Гори односно публицистичко-књижевни зборник, била је „Они су понос домовине“, која је била збир репортерских записа о живим и мртвим партизанским јунацима, а у њеном писању су учествовали политичари, писци, новинари и официри.⁶⁴ Књигу је припремила редакција публицисти и књижевници: Батрић Јовановић, Чедо Вуковић и Миладин Перовић,

⁵⁸ Костић Душан (Пећ, 1917 – Мељине, 1997), књижевник. Југословенску књижевност је студирао на Београдском универзитету. Учествовао је у НОБ-у од 1941. године. Након рата је био уредник у „Борби“, Радио Београду и „Књижевним новинама“. Од 1951. до 1976. био је уредник и слободни репортер „Политике“. Књижевношћу се бавио од 1931. године. Писао је пјесме, поеме, романе за дјецу, репортаже и путописе. Од 1973. године члан Друштва за науку и умјетност Црне Горе, односно ЦАНУ. Био је и стални члан Матице српске. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 357.

⁵⁹ Зоговић Радован (Машиница, Плав, 1907 – Београд, 1986), књижевник. Филозофски факултет је завршио у Скопљу 1933. године. Учествовао је у НОП-у од 1941. године. Прихватио је Резолуцију Информбироа 1948. године и био је на Голом отоку. Писао је пјесме, прозу, есеје, критике и хронике. Преводио је с руског језика. Члан ЦАНУ од 1973. године. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 852.

⁶⁰ Вуковић Чедо (Ђулићи, Андријевица, 1920), књижевник. Славистику је студирао на Филозофском факултету у Београду. Од 1943. године је учествовао у НОР-у. У прољеће 1944. године придружио се редакцији листа „Омладински покрет“ у Колашину и Цетињу. Након рата је радио у ЦК Народне омладине Југославије и у редакцијама часописа „Народна омладина“ и „Младост“. У Црној Гори је од 1953. Био је уредник часописа „Стварање“ од 1953. до 1972. године. Обављао је и дужност савјетника у Републичком секретаријату за образовање, науку и културу. Био је члан ЦК СК Црне Горе и Савјета СР Црне Горе. За редовног члана ЦАНУ изабран је 1981. и био је секретар Одјељења умјетности и потпредседник ЦАНУ. *ЦАНУ 1973-1993*, стр. 63.

⁶¹ Краљ, Мило, „Умјетнички дом, књижевне турнеје“, *Овдје*, 109, 1978, стр. 28.

⁶² Вујачић Мирко (Грахово, 1919), књижевник. Учесник НОБ-а од 1941. Након рата се бавио и новинарством. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 799.

⁶³ „Турнеја групе црногорских књижевника“, *Побједа*, 16. XII 1945, стр. 6.

⁶⁴ Краљ, Мило, „Кад је књига смјењивала пушку (Послеријатна црногорска култура: о неким кретањима, догађајима, дјелима)“, *Овдје*, 108, 1978, стр. 25.

а предговор је написао предсједник Владе НР Црне Горе Блажо Јовановић, док је ликовне прилоге урадио Мило Милуновић⁶⁵. Књига је, на примјерима партизанских хероја, подучавала младе како да заволе домовину и поручила им да морају чувати и учврстити тековине револуције. Прва послератна ауторска књига која је штампана на Цетињу била је poema Мирка Бањевића „Сутјеска“.

Књижевници су својим дјелима промовисали култ револуције, Партије, народноослободилачке борбе и Тита. То су биле пјесме и краћи прозни прилози који су, углавном, објављени у „Побједи“. На тај начин су књижевници јавно пропагирани владајућу идеологију. Књижевник Душан Ђуровић⁶⁶ је у јануару 1945. године у „Побједи“ објавио: „Долази нови појас људи, организован у храбрим бригадама Народноослободилачке војске. Доносе нам нешто непознато: здравог и новог човјека, са новим схватањима и појмовима, са великим и несебичним стваралачким радом, нови поредак и нову државу.“⁶⁷ Књижевник Јунус Међедовић је 1945. године објавио пјесму посвећену народном хероју Василију-Ваку Ђуровићу у којој каже: „Мртав лежи Вако./ И тихо без знака/ затрпана рака/ као живот свети/ чува га у хладу/ и моли једу младу;/ пјевај му о нама, /о нашим биткама/ што ће с новом снагом започети!“⁶⁸ Међедовић је величао генерацију која се борила и жртвовала у рату: „Стољећа ће проћи – неће моћи знати/ какви су вјетрови око нас бијешњели,/ стољећа ће пјеват – неће опјевати/ величину мисли којом смо горјели.“⁶⁹

Три године након битке на Неретви књижевник Душан Костић је пјевао: „Ал’ ето – четник, ту је Мртав. Гњије./ За кога је пао... стиди ли се рећи? – Неретво, ријеко, крвав снијег се вије:/ у напад још већи бригаде ће прећи!“⁷⁰ Поводом четврте годишњице Тринаестојулског устанка Михаило Лалић је написао: „Као ватре догласнице, засвијетлиле су црногорске битке у тмушној ноћи поробљене Европе. Слост борбеног заноса, магија јунаштва, страст љубави за слободу спојиле су у срцима народних синова и тамнеле фашистичку војну снагу. Сам, мален али ватрен народ – хиљадама километара удаљен од савезника и од сваке њихове помоћи – пјевао је слободи поносну пјесму из пушака. Одзвањала је

⁶⁵ Милуновић Мило (Цетиње, 1897 – Београд, 1967), сликар. Сликаство је учио у Фиренци и Паризу. У Београду је живио од 1932. године. Био је један од оснивача Академије ликовних умјетности у Београду. Након рата је дошао на Цетиње гдје је радио на оснивању Умјетничке школе и Удружења ликовних умјетника Црне Горе. У Београд се вратио 1949. године. Био је редовни члан Научног друштва Црне Горе и редовни члан САНУ. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 481.

⁶⁶ Ђуровић Душан (Грлић, Даниловград, 1899 – 1993), књижевник. Филозофски факултет је завршио у Београду 1926. и радио је као професор у Учитељским школама у Даниловграду, Сарајеву и Првој гимназији у Сарајеву. Учествовао је у Тринаестојулском устанку. Након рата је радио у Народној библиотеци у Сарајеву. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 208-209.

⁶⁷ Ђуровић, Душан, „Дошли су нам...“, *Побједа*, 14. I 1945, стр. 2.

⁶⁸ Међедовић, Јунус, „Ваку Ђуровићу“, *Побједа*, 6. V 1945, стр. 6.

⁶⁹ Међедовић, Јунус, „Херојско покољење“, *Побједа*, 23. XII 1945, стр. 6.

⁷⁰ Костић, Душан, „Са Неретве“, *Побједа*, 13. V 1945, стр. 6.

та борба...да буди понос мајки и сестара и да читав народ заогрне невиђеним свјетлом хероизма.⁷¹

Осим промоције култа народноослободилачке борбе, социјалистичке револуције, Тита и Партије, књижевност је 1947. године добила нови задатак. Власт је сматрала да књижевници својим дјелима морају помагати остваривање Петогодишњег плана и задаци из овог плана су наметани као искључива тематика књижевног стваралаштва. Власт је од књижевника тражила да развијају марксистичку естетику, да се поистовијете са циљевима социјализма у Црној Гори, и да сами уоче шта је најбоље за социјалистичку изградњу. Узор за такву улогу књижевности биле су Лењинове ријечи: „Књижевно дјело мора бити саставни дио организованог, планског, јединственог партијског рада.“⁷² Црногорски књижевници су подржали ову концепцију.

С обзиром на то да је изградња пруге Никшић-Титоград била један од најважнијих циљева Петогодишњег плана, књижевници су својим дјелима помагали реализацију овог пројекта. Књижевник Мирко Бањевић је 1948. године био извјештач „Побједе“ с Омладинске пруге Никшић-Титоград. У једном тексту преноси пјесму омладинских бригада: „Тринаестога у шест сати./ Пругу ћемо Блажу дати“, којом се изражавало очекивање да ће пруга бити завршена до 13. јула 1948. године.⁷³ Бањевић је описивао ентузијазам градитеља пруге. Дан пред пуштање пруге у саобраћај Бањевић је објавио текст о три бригаде које су изводиле посљедње радове на пољани испред античке Дукље.⁷⁴ О изградњи ове пруге Бањевић је 1951. године објавио поему „Звјездани воз“.⁷⁵

Главни и одговорни уредник „Побједе“ Нико Мартиновић⁷⁶ је подржао овакав ангажман књижевности. Сматрао је да се треба борити против безидејне књижевности јер је она била одраз буржоаских схватања и да треба да побиједи

⁷¹ Лалић, Михаило, „Тринаестојулске ватре“, *Побједа*, 12. VII 1945, стр. 5.

⁷² „Систематско изучавање теорије марксизма-лењинизма најважнија је обавеза наставника“, *Побједа*, 11. X 1947, стр. 6.

⁷³ Бањевић, Мирко, „Под црвеном стијеном“, *Побједа*, 9. VI 1948, стр. 3.

⁷⁴ О овим бригадама Бањевић је написао: „Оне ће свечано да манифестују и да изразе велике радне побједе црногорског народа, оне ће да својим равномјерним и снажним ритмичким покретима да покажу сву складност свога раста при раду и уздизању на највећим објектима своје земље.“ Бањевић, Мирко, „Бијелом браздом – челични воз“, *Побједа*, 13. VII 1948, стр. 8.

⁷⁵ Краљ, Мило, „Нова остварења, разноврснија критика“, *Овдје*, 120, 1979, стр. 26.

⁷⁶ Мартиновић С. Нико (Цетиње, 1914 – Сарајево, 1975), правник и историчар. Завршио Правни факултет у Београду 1938. Докторирао је на Филозофском факултету у Београду 1957. Учествовао је у НОБ-у од 1941. Након рата је био директор, главни и одговорни уредник „Побједе“, и директор Историјског института Црне горе од 1948. до 1949. године, када је ухапшен и послат на Голи оток. У Историјском институту је радио од 1952. до 1957. године, а затим је до 1972. године био директор Централне народне библиотеке на Цетињу. Био је главни и одговорни уредник часописа „Библиографски вјесник“ (1961-1964). Дописни члан САНУ и члан Друштва за науку и умјетност Црне Горе од 1973. године. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 442.

„напредна књижевност“, односно, социјалистички реализам.⁷⁷ Мартиновић је, копирајући Стаљинове ријечи, 1947. године рекао да књижевници морају бити инжињери душе новог југословенског човјека у социјалистичкој Југославији.⁷⁸ На сличан начин размишљао је и пјесник Јанко Ђоновић, који је на савјетовању младих писаца Црне Горе 1949. године изјавио да књижевник у новој Југославији није бoем и луталица који ствара стихијски своја дјела, него свјесни градитељ социјализма.⁷⁹ Сматрао је да је природно да књижевни живот буде усмјерен и организован. Ђоновић је навео да књижевници морају обрађивати теме из социјалистичког развоја и тако надахњивати милионе радника. Ђоновић је сматрао да књижевност мора бити соцреалистичка.⁸⁰ Исте године Ђоновић је позвао књижевне почетнике да се ангажују у социјалистичкој изградњи земље тако што ће главни мотив њихових књижевних остварења бити социјалистичка стварност Југославије.⁸¹ Ђоновић је тврдио да социјалистичку проблематику треба наметнути младим књижевницима како би узбуђења, радости и надахнућа били пренесени на милионе трудбеника који изграђују социјализам. Сматрао је да књижевност треба да буде у власништву Партије.

Ликовна умјетност је добила идентичну улогу коју је имала књижевност. У развоју ликовне умјетности ангажовани су најпознатији сликари, а међу њима је био Петар Лубарда. На позив црногорске владе он је у Црну Гору дошао почетком 1946. године. Влада НР Црне Горе је то урадила посредством сликара Ника Ђуровића⁸², који је крајем 1945. године отишао код Лубарде у Београд и уручио му позив црногорске власти.⁸³ Ђуровић је навео да је то власт урадила веома вјешто.⁸⁴ Лубарда, који се тек вратио из њемачког заробљеништва, с

⁷⁷ Мартиновић, С. Нико, „Улога наших књижевника и умјетника у Петогодишњем плану“, *Побједа*, 20. VIII 1947, стр. 6.

⁷⁸ Мартиновић, С. Нико, „Утицај Комунистичке партије на нову црногорску књижевност“, у: *Стварање*, Цетиње, 1948, 9-10, стр. 470.

⁷⁹ *Побједа*, 1. IV 1949, стр. 2.

⁸⁰ Говорио је: „Писац узима из стварности оне карактеристичне појаве и слике које су типичне за друштвени развој напријед по једној узлазној линији, кроз које се изражавају и манифестују тенденције друштвеног напретка. Пошто Комунистичка партија организује све радне људе у нашој земљи на дјелу изградње социјализма то је немогуће једном књижевнику приказати ту стварност и не видјети у њој улогу и значај Партије.“ Исто.

⁸¹ Ђоновић, Јанко, „О неким питањима књижевног рада младих писаца“, *Побједа*, 9. II 1949, стр. 5.

⁸² Ђуровић Нико (Рогами, 1905 – Подгорица, 1989), сликар. Умјетничку школу је завршио у Београду 1926. Живио је у Загребу до избијања рата, а након рата је радио у Умјетничком атељеу Министарства просвјете Црне Горе на Цетињу и као професор цртања у подгоричкој гимназији. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 211.

⁸³ Перовић, Олга, „Петар Лубарда (1907-1974)“, у: *Стварање*, Титоград, 1978, 4, стр. 445.

⁸⁴ Ђуровић је навео: „Једнога дана ја сам добио писмо са препоруком од нашег Председништва Владе да би хтјели да разговарамо са Лубардом, Милуновићем, Зоњићем, Вушковићем

одушевљењем је прихватио позив да дође у Црну Гору и прихватио је нови идејни курс.⁸⁵

У просторијама Умјетничког атељеа 24. марта 1946. године одржана је оснивачка скупштина Удружења ликовних умјетника Црне Горе (УЛУЦГ).⁸⁶ За предсједника је изабран Милан Божовић⁸⁷, за секретара Антон Лукатели⁸⁸, благајника Нико Ђуровић и два члана управе: Мато Ђурановић⁸⁹ и Ксенија Ћиповић. У Надзорни одбор су ушли: Лука Томановић⁹⁰, Вукан Вукановић и Велиша Лековић⁹¹; у Суд части: Вуко Радовић⁹², Лука Томановић и Александар Пријић⁹³; и у Умјетнички савјет: Милан Божовић, Антон Лукатели, Нико Ђуровић

да дођу на Цетиње. Али, та власт није хтјела да то буде наредбодавно. Него хтјели су да чују њихово расположење, јесу ли они вољни да дођу. Сви су се одазвали. Ту су се створили један дан. Онда је Цетиње било велики град. Имало је велике умјетнике. У то доба могао му је позавидјети који год град Европе. Изгледао је свјетски град.“ „Умјетници су као дјеца, а сликарство као сан (разговор са Ником Ђуровићем)“, *Овдје*, мај 1986, стр. 23.

⁸⁵ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 59, 1170; 17/1950, Записник са V годишње скупштине Удружења ликовних умјетника Црне Горе, 19-21. XI 1950.

⁸⁶ *Побједа*, 31. III 1946, стр. 6.

⁸⁷ Божовић Милан (Пипери, 1909 – Београд, 1992), сликар. Умјетничку академију је 1938. године завршио у Паризу и потом прешао у Београд. Након ослобођења је дошао на Цетиње, гдје је учествовао у стварању Удружења ликовних умјетника Црне Горе. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 89.

⁸⁸ Лукатели Антон (Херцег Нови, 1916 – Београд, 1992), сликар и графичар. Учесник НОР-а од 1941. Један је од оснивача и први секретар Удружења ликовних умјетника Црне Горе. Био је први предсједник Комитета за кинематографију Црне Горе. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 412.

⁸⁹ Ђурановић Мато (Ђурићи, Херцег Нови, 1895 – Мељине, 1973), сликар. Умјетничку школу је завршио у Њујорку 1930. У Каменаре у Боку Которску се вратио 1936. године. Након рата је стално излагао са Удружењем ликовних умјетника Црне Горе. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 199.

⁹⁰ Томановић Лука (Лепетани, 1909 – Игало, 1992), вајар. Учитељску школу је завршио на Цетињу. Учествовао је у НОБ-у од 1941. Академију примијењених умјетности је завршио у Београду 1952. године. Био је директор Умјетничке школе у Херцег Новом од 1953. до 1964. додине. Дописни члан ЦАНУ је постао 1977, а редовни 1985. године. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 759.

⁹¹ Лековић Велимир Велиша (Годиње, Вирпазар, 1910 – Бар, 1971), сликар. Академију ликовних умјетности завршио је у Београду 1948. Био је професор цртања у Школи ликовних умјетности на Цетињу и у Херцег Новом. Био је професор у Гимназији у Бару 1953-1963, а од 1963. радио је у Завичајном музеју у Бару. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 399-400.

⁹² Радовић Вуко (Колашин, 1911 – Подгорица, 1996), сликар. Умјетничку школу је завршио у Београду и био је професор цртања у Никшићу и Колашину. Учествовао је у НОР-у од 1941. Након рата је учествовао у стварању Удружења ликовних умјетника Црне Горе. Био је предсједник Савјета за културу НР Црне Горе и предсједник Културно-просвјетног вијећа Скупштине СР Црне Горе. Члан ЦАНУ од 1985. године. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 655-656.

⁹³ Пријић Александар (Тиват, 1920 – Никшић, 1986), сликар. Већи дио рата је провео у заробљеништву, а сликарско образовање је стекао у Атељеу Министарства просвјете Црне Горе, а потом код Мила Милуновића и Петра Лубарде. Од 1950. до 1959. био је директор Музеја НОБ-а на Цетињу, а потом од 1959. до пензионисања 1978. директор Модерне галерије у Подгорици. Са Бранком Филиповићем и Гојком Беркуљаном основао је ликовну групу „Тројица“. Један је од

и Вујадин Поповић. Удружење је имало и Жири у који су ушли: Петар Лубарда, Божовић Милан, Ђорђе Ораовац⁹⁴, Лука Томановић и Вуко Радовић. Чланови Жирија су истовремено били и чланови Умјетничког савјета при Министарству просвјете НР Црне Горе.⁹⁵ Главни реферат је прочитао Милан Божовић, и навео да је циљ УЛУЦГ развијање народне умјетности на темељима народне борбе и социјалистичке обнове.⁹⁶ У Удружењу је било 38 умјетника.

Предсједник Удружења Милан Божовић је од 13. јула 1941. године до краја рата био учесник НОП-а, као и Вуко Радовић, Антон Лукатели и Нико Ђуровић.⁹⁷ Крајем 1950. године за предсједника УЛУЦГ изабран је Петар Лубарда, за потпредсједника Ђорђе Ораовац, за секретаре Александар Пријић и Мирко Даљев, благајника Борис Вериго⁹⁸, чланове Управног одбора Мирко Кујачић⁹⁹ и Светомир Почек¹⁰⁰, чланове Надзорног одбора: Петар Лубарда, Ђорђе Ораовац, Мирко Кујачић, Милош Вушковић¹⁰¹ и Александар Пријић.¹⁰²

оснивача Удружења ликовних умјетника Црне Горе и његов предсједник од 1959. до 1967. године. Од 1985. ванредни члан ЦАНУ. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 627.

⁹⁴ Ораовац Ђорђе (Ниш, 1891 – Београд, 1955), сликар. Умјетничку школу је завршио у Београду. Од 1946. био је професор у Умјетничкој школи на Цетињу и касније у Школи за примијењену умјетност у Херцег Новом. Бавио се и ликовном критиком. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 543.

⁹⁵ ДАЦГ, ОСИО-ПГ, ПККПЈ за Црну Гору, Ф 6, В-3/1947, Скупштина Удружења ликовних умјетника Црне Горе, одржана 16. II 1947. године на Цетињу.

⁹⁶ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 86, 151; 88/1947, Кратки записник са оснивачке скупштине Удружења ликовних умјетника Црне Горе, 24. III 1946.

⁹⁷ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 86, 151; 69/1947, Удружење ликовних умјетника Црне Горе – Министарству просвјете НР Црне Горе, 5. IX 1947.

⁹⁸ Вериго Борис (Петровград, 1907 – Херцег Нови, 1985), вајар. Ликовну умјетност студирао у Прагу, а на изложбама Удружења ликовних умјетника Црне Горе учествовао је од 1949. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 779.

⁹⁹ Кујачић Мирко (Колашин, 1901 – Мостар, 1987), сликар и графичар. Сликаство је студирао у Београду и Паризу. Прву изложбу је имао у Београду 1929. године. Био је један од иницијатора социјалног сликарства у међуратном периоду. Учествовао је у Тринаестојулском устанку, а рат је провео у концентрационом логору у Италији. Послије рата је био професор Умјетничке школе на Цетињу и у Херцег Новом. Потом је прешао у Мостар гдје је радио као сценограф Народног позоришта и био је један од оснивача и први директор Завода за заштиту споменика културе у Мостару. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 375.

¹⁰⁰ Почек Светомир (Ћићевац, 1902 – Београд, 1983), вајар. На изложбама УЛУЦГ учествовао је од 1947. до 1951. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 604.

¹⁰¹ Вушковић Милош (Цетиње, 1900-1975), сликар и карикатуриста. Сликаство је учио у Београду и Бечу. Био је професор цртања у Панчеву (1926-1933). Директор Школе за ликовну умјетност у Херцег Новом од 1948. године, а од 1952. до 1965. био је директор Умјетничке галерије на Цетињу. Бавио се карикатуром, илустрацијом и сликарством. Карикатуре је објављивао у „Ошишаном жежу“. Од 1973. редовни члан Друштва за науку и умјетност Црне Горе. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 837-838.

¹⁰² ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 59, 1170; 13-14/1950, Записник са V годишње скупштине Удружења ликовних умјетника Црне Горе, 19-21. XI 1950.

Удружење је, према Правилнику, формирано као врховна ликовна власт у Црној Гори и имало је право да контролише све колективне и самосталне изложбе и све илустрације на територији Црне Горе.¹⁰³ Ову функцију УЛУЦГ је спроводило преко свог Умјетничког савјета, чији је задатак био да контролише цјелокупно умјетничко стваралаштво у Црној Гори. На тај начин власт се постарала да се ликовна умјетност развија у складу с њеним идеолошким циљевима, што је био класичан примјер административне контроле и усмјеравања у сфери умјетности. Уколико би члан Удружења иступио против тековина народноослободилачке борбе и социјализма изгубио би статус у Удружењу, а на тај начин и право да излаже своја дјела и да добија материјалну помоћ. Самостална изложба се могла организовати само уз одобрење Удружења. Власт је од Удружења тражила да одржава сталну везу са Централним савезом умјетника Југославије, да се с њим консултује око идеолошких садржаја рада, и шаље копије радова црногорских умјетника како би се формирао јединствени регистар радова.¹⁰⁴

Важан задатак у развоју социјалистичке умјетности добила је Школа ликовних умјетности, која је отворена на Цетињу крајем 1946. године.¹⁰⁵ Директор Школе је био Петар Лубарда, а у октобру 1948. године она је премјештена у Херцег Нови.¹⁰⁶ Њен циљ је био да будуће сликаре одгоји у духу животне стварности и у напредном смјеру који одговара народним интересима.¹⁰⁷ У оснивачком акту је наведено да је школа повезана са животом и стремљењима народа.¹⁰⁸ Марко Кажих, начелник Одјељења за народно просвјешћивање у Министарству просвјете, изјавио је да ће ова Школа, предвођена Петром Лубардом и Милом Милуновићем, одгојити умјетнички подмладак који ће одговарати народним интересима и прогресивним смјеровима.¹⁰⁹ Професор школе Ђорђе Ораовац је навео да је задатак школе сарадња са властима у цјелокупном социјалном,

¹⁰³ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 86, без ознаке, Правила Удружења ликовних умјетника Црне Горе.

¹⁰⁴ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 46, 398; 1-2/1949, Министарство просвјете НР Црне Горе – Удружењу ликовних умјетника НР Црне Горе, Упутства по питању рада Удружења ликовних умјетника НРЦГ, Цетиње, 18. IV 1949.

¹⁰⁵ „Отворена је Школа ликовних умјетности на Цетињу“, *Побједа*, 19. I 1947, стр. 6.

¹⁰⁶ У децембру 1948. године за директора Школе је постављен Милош Вушкових. Уредбом из 1952. године Школа је преименована у Школу за примичењу умјетност у Херцег Новом. За директора је именован Лука Томановић, који је на том положају био до 1963. године. Школа је 1957. године промијенила име у Школу за умјетничке занате, и у њој су се школовали кадрови потребни привредним дјелатностима. Одлуком Извршног вијећа Скупштине СР Црне Горе Школа је од 1963. године постепено гашена, а 1966. године престала је с радом. Кусовац, Н. Мирјана, „Школа ликовних умјетности – Херцег Нови 1948-1967“, у: *Архивски записи*, Цетиње, 1, 2010, стр. 59.

¹⁰⁷ „Отварање Школе ликовних умјетности“, *Побједа*, 27. X 1946, стр. 6.

¹⁰⁸ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 86, 151; 18/1947, Предлог уредбе Школе ликовних умјетника.

¹⁰⁹ Исто, 151; 19/1947.

политичком и економском животу. На улазу у Школу је писало „Умјетност народу“.¹¹⁰

Министарство просвјете НР Црне Горе је 1949. године на Цетињу отворило Умјетничку галерију.¹¹¹ При Министарству просвјете је формиран Умјетнички савјет чији је задатак био да даје мишљење о свим умјетничким питањима и да за Владу, прије откупа, процјењује вриједност умјетничких предмета и културно-историјских докумената.¹¹² Чланови овог Савјета 1950. године били су сликари: Петар Лубарда, Вуко Радовић и Милутин Пламенац, публициста Миладин Перовић, професор Данило Лекић, књижевник Ратко Ђуровић и композитор Антон Погачар, а у Комисији за процјену умјетничких дјела били су: Вуко Радовић, Миладин Перовић, Петар Лубарда и Милутин Пламенац.

Соцреализам, култ НОБ-а и револуције, и патриотизам су били, између осталог, мотиви првих сликарских радова након 1945. године.¹¹³ Сликари Нико Ђуровић, Милан Божовић и Антон Лукатели су на линорезима приказивали мотиве из обнове земље и ти линорези су објављивани у „Побједи“.¹¹⁴ Они су радили плакате, уличне декорације и декорације за разне приредбе и пригодне манифестације.¹¹⁵ Милан Божовић и Мило Милуновић су радили на првом послератном грбу Црне Горе. Оба рјешења су награђена, а усвојено је рјешење Мила Милуновића.

Највећа манифестација нове ликовне умјетности је била колективна изложба црногорских умјетника, која је одржана на Цетињу 13. јула 1946. године. Била је прва те врсте у историји Црне Горе.¹¹⁶ На њој су, између осталих, из-

¹¹⁰ Вујачић, М., „У првој Школи ликовних умјетности Црне Горе изграђују се будући вајари и сликари“, *Побједа*, 25. VI 1947, стр. 6.

¹¹¹ Ђоновић, Јанко, „Отварање умјетничке галерије на Цетињу“, у: *Стварање*, Цетиње, 9-10, 1949, стр. 353.

¹¹² ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 59, 906; 1/1950, НР Црна Гора, Министарство просвјете – Савјету за науку и културу Владе ФНРЈ.

¹¹³ Ђоновић, Јанко, „Послије изложбе црногорских ликовних умјетника“, у: *Стварање*, Цетиње, 1946, 1, стр. 63.

¹¹⁴ *Побједа*, 1. V 1946, стр. 3, 5. и 6.

¹¹⁵ Ломпар, Младен, „Имамо огромно искуство (интервју са Ником Ђуровићем)“, *Овдје*, 99-100, 1977, стр. 20-21.

¹¹⁶ О атмосфери на тој изложби Нико Ђуровић је изјавио: „Била је свечана, били су чланови Удружења и живи и мртви, на примјер Михаило Вукотић који је двије године прије тога умро. Продато је пола изложбе. Један дан сједимо, 13. јул, знали смо да је Тито на Цетињу. Наједанпут нека гужва, кад уза степенице иде Тито. Ми брже-боље устајемо да га сретнемо. Око њега и амбасадори и пратња оних наших руководилаца тог времена. Мени је мило било да га видим. Трудио сам се да га у стопу пратим и кад је дошао пред неку слику, како се окренуо ја сам притрчао да му објасним ко је то, можда потпис није видио, да му кажем, мада то њему није требало, није тражио. Тај пут је био заступљен и Вуко Радовић, један наш заслужни сликар без кога ништа нисмо учинили да се нисмо с њим консултовали. Поред тога пратио ме је један од руководилаца, покојни Миладин Перовић. Долазили су и сви остали високи руководиоци тога времена. Ми смо

лагали: Мило Милуновић, Петар Лубарда, Јован Зоњић¹¹⁷, Ристо Стијовић¹¹⁸, Ђорђе Ораовац, Илија Шобајић¹¹⁹, Милан Божовић, Милош Вушковић и Мирко Кујачић. Већина изложених слика су афирмисале револуцију и ране подвиге социјализма. Лубарда је изложио платна „Патња народа“ и „Напад на бункер“, а Мило Милуновић „Непријатељ одступа“ и „Послије побједе“. Милан Божовић је приказао композицију „Сутјеска“, а Кујачић је изложио портрет Саве Ковачевића. Тада је наступила и млађа генерација. Саво Вујовић¹²⁰ је изложио слику „Засједа“, а Вуко Радовић цртеж о прелазу преко Неретве у IV офанзиви. Лука Томановић је изложио скулптуру „Рањеник“, а Антон Лукатели графика, међу којима се издвајала „Народна помоћ“.

Изложбу је, у пратњи Милована Ђиласа, Александра Ранковића и Светозара Вукмановића-Темпа¹²¹, посетио Јосип Броз-Тито који се налазио у првој послеријатној посјети Црној Гори.¹²² Изложбу је посетило преко 2.000 гледалаца, а Влада ФНРЈ, Влада НР Црне Горе и Министарство просвјете НР Црне Горе су откупили 62 слике.¹²³

били сретни да смо у контакту с њима, у договору, да се сарађује људски, да се критикује људски, да се тражи ако нешто треба. Било је једно доба које тешко може да се понови.“ „Умјетници су као дјеца, а сликарство као сан (разговор са Ником Ђуровићем)“, *Овдје*, мај 1986, стр. 23.

¹¹⁷ Зоњић Јован (Цетиње, 1907 – Београд, 1961), сликар. Умјетничку школу је завршио у Београду, а од 1931. до 1939. живио је у Паризу. Након рата је живио и радио у Београду. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 852.

¹¹⁸ Стијовић Ристо (Подгорица, 1894 – Будва, 1974), вајар. Умјетничку школу завршио у Марсеју. Од 1928. године живио је у Београду и био професор цртања. Рат је провео у логору на Бањици. Након ослобођења је био професор Гимназије. Био је предсједник Удружења ликовних умјетника Србије и члан САНУ од 1963. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 720.

¹¹⁹ Шобајић Илија (Даниловград, 1876 – Београд, 1953), графичар. Академију умјетности је завршио у Бечу 1901, а Велику школу лијепих умјетности у Паризу 1905. Био је професор цртања у Гимназији и Дјевојачком институту на Цетињу. У Београду је живио од 1919, а након Другог свјетског рата био је професор Умјетничке школе. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 742.

¹²⁰ Вујовић Саво (Цетиње, 1900 – Подгорица, 1973), сликар. Сликарство је студирао у Београду и Прагу. Био је професор цртања на Цетињу, а 1926. покренуо је хумористички лист „Мали Радојица“. Један је од оснивача УЛУЦГ и Умјетничке школе на Цетињу. Био је сценограф у Црногорском народном позоришту (1945-1949). Од 1949. до 1963. био је професор у Школи за примијењену умјетност у Херцег Новом. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 810.

¹²¹ Вукмановић Светозар Темпо (Подгора, Бар, 1912 – Режевићи, Будва, 2000), партијски и државни функционер. Правни факултет је завршио у Београду 1935. Члан КПЈ од 1933. У ЦК КПЈ изабран је 1940. године. Један је од организатора устанка. Током рата је био делегат ЦК КПЈ и Врховног штаба у Босни и Херцеговини, Македонији, Косову и дијелу Србије. Након рата је био начелник Главне политичке управе ЈНА, помоћник министра народне одбране, министар рударства у Влади ФНРЈ, предсједник Савјета за индустрију владе ФНРЈ, потпредсједник СИВ-а, члан ЦК и ИК ЦК СКЈ. Био је члан Савјета федерације. *ИЛЦГ*, књига 5, стр. 1193.

¹²² Бањевић, Мрко, „На тринаестојулској изложби ликовних умјетника Црне Горе“, *Побједа*, 21. VII 1946, стр. 5.

¹²³ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 86, 151; 69/1947, Удружење ликовних умјетника Црне Горе – Министарству просвјете НР Црне Горе, 5. IX 1947.

Због настојања власти да унаприједи сликарство Мило Милуновић је истицао да је нова, социјалистичка, оријентација у сликарству добра.¹²⁴ Хвалио је ову власт због њене бригае за развој сликарства, побољшање материјалног положаја сликара и стварање услова за образовање младих сликара. Милуновић је наводио како тога није било у Краљевини Југославији, па је власт из тог периода назвао ненародним режимом, а за социјализам је навео да је то ново доба живота, рада и боље будућности.¹²⁵

Након двије године развоја овакве умјетности власт је била најзадовољнија радом Мила Милуновића. Министарство просвјете НР Црне Горе је о томе у јуну 1947. године извјестило Комитет за културу и умјетност Владе ФНРЈ, и за Милуновића навело да је незамјењљив као наставник и педагог у школи, као јавни радник у организацијама и као умјетник-стваралац.¹²⁶ Министарство просвјете НР Црне Горе је процијенила да је Петар Лубарда веома талентован, али да споро ради.

Као и у књижевности власт је од усвајања Петогодишњег плана сматрала да ликовна умјетност мора подржавати циљеве овог плана. О томе је расправљано на првом Конгресу ликовних умјетника Југославије који је одржан у Загребу у децембру 1947. године.¹²⁷ На конгресу су учествовала 4 делегата из УЛУЦГ. Сликара Ђорђе Андрејевић-Кун је истакао да нова југословенска умјетност треба да овјековјечи лик радног човјека и да прикаже његову херојску борбу и оптимизам радног стваралаштва.

Узор за развој овакве умјетности била је совјетска умјетност, односно, соцреализам.¹²⁸ Умјетност је постала дио борбе за социјалистичку изградњу.¹²⁹ Задатак умјетника је био да народу на што једноставнији начин прикажу политику власти у изградњи социјализма, односно, да дословно описују реалност. Миладин Перовић, публициста и један од функционера Агитпропа, улогу сликара је овако описао: „Ако је умјетник пејзажист, пред њим стоји задатак да покаже не било који дио природе, већ у првом реду онај са којим је највише повезана радна преображавајућа улога човјека. Ако је он портретист, онда се од њега тражи – преко лица изразити нашу борбу за социјализам, што је најбоље могуће преко лица људи који се налазе у првим редовима те борбе – кроз живот-

¹²⁴ Милуновић, Мило, „Услови за развитак наше ликовне умјетности“, у: *Стварање*, Цетиње, 2-3, 1946, стр. 159.

¹²⁵ Исто.

¹²⁶ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 86, 151; 75/1947, Министарство просвјете НР Црне Горе – Комитету за културу и умјетност Владе ФНРЈ, Цетиње, 17. VI 1947.

¹²⁷ Лукатели, Антон, „Први Конгрес ликовних умјетника Југославије“, *Побједа*, 22. XII 1947, стр. 6.

¹²⁸ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 94, 160; 2/1950, О ликовној проблематици код нас.

¹²⁹ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 50, 1305; 6/49.

не, мисаоне осјећајне ликовне ударника, новатора, руководилица итд.¹³⁰ Власт је тражила умјетнике који свој рад вежу за потребе социјалистичке стварности и умјетнике који су занатски, културно и идејно дорасли позиву и задацима које треба да испуне у односу према друштву.¹³¹

На основу ових критеријума у марту 1948. године организована је друга изложба Удружења ликовних умјетника Црне Горе. Већина изложених радова су били пејсажи, док су се млађи сликари, углавном, оријентисали на социјалистичку тематику, а главна инспирација је било градилиште пруге Никшић-Титоград. Велимир-Велиша Лековић, Лука Станковић¹³² и Ацо Пријић су изложили слике с изградње пруге Никшић-Титоград, док је Ђорђе Ораовац изложио скулптуру „Биста Блажа Јовановића“.¹³³ Јован Зоњић је 1948. године урадио двије слике „Бригада бушача“ и „Обнова“, којима је показао надареност за соцреално сликарство.¹³⁴ Бранко Филиповић је насликао дјело „Радна акција“, а Велиша Лековић „Насип 1949“.¹³⁵ Мило Милуновић је 1948. године насликао Титов портрет (уље на платну).¹³⁵

Активност сликара у 1948. години била је у знаку социјалистичке идеологије.¹³⁶ Они су током 1948. године, у просјеку, провели између 10 и 12 дана на градилишту пруге Никшић–Титоград. Само је Лука Станковић створио 20 графика с мотивима са овог социјалистичког градилишта.

Током 1948. године црногорски сликари су на колективним изложбама Удружења приказали око 220 радова од којих је преко 60 било с мотивима изградње социјализма. Остварења Мила Милуновића: „Непријатељ одступа“, „Из патњи и пожара дижу се нова покољења“, Петра Лубарде „Порушено Чекање“, „Патње народа“, „С омладинске пруге“, „Жетва“, слике из борби и живота

¹³⁰ Перовић, Миладин, „За разноврсну и актуелну тематику у нашој ликовној умјетности“, у: *Стварање*, Цетиње, 1-2, 1950, стр. 58.

¹³¹ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 94, 157; 7-15/1950, Стање ликовних школа у земљи.

¹³² Станковић Лука (Грачаница, Андријевица, 1909 – Пећ, 1983), сликар. Умјетничку школу је завршио у Београду. Након рата је био наставник цртања у средњим школама, а од 1950. у Школи за приммијењену умјетност у Херцег Новом. Рацковић, Н., *Лексикон...*, стр. 715.

¹³³ Ђоновић, Јанко, „Изложба Удружења ликовних умјетника Црне Горе“, у: *Стварање*, Цетиње, 3, 1948, стр. 163-165.

¹³⁴ Ломпар, Младен, „Рад и социјална тематика у црногорској ликовној умјетности“, *Побједа*, 30. IV, 1. и 2. V 1979, стр. 16.

¹³⁵ О тој слици ликовни критичар Младен Ломпар је написао: „Својим карактеристичним поступком Милуновић је насликао Маршалово попрсје, достојанствени лик хероја из времена једног од најжешћих бојева што их је водио у животу – окршаја са Стаљином. Као да је у том одлучном погледу велики сликар хтио досећи визије раздраганих симфонија што их је изузетни командант слутио у раскошном миру последије одлучних битака. Насликао је то попрсје као громаду трајнију од земности, сажимајући у погледу оштрину свих крикова учвијељених, који су стајали уз њега. Милуновић је створио ликовно богатство“. Ломпар, Младен, „Тито у дјелима ликовних умјетника Југославије“, *Побједа*, 10. V 1980, стр. 14.

¹³⁶ „Рад Удружења ликовних умјетника Црне Горе“, *Побједа*, 23. I 1949, стр. 6.

партизана, борбена графика Антона Лукателија и пејсажи из социјалистичке изградње Александра Пријића, били су примјер социјалистички ангажованог сликарства.¹³⁷

Власт је почетком 1949. године тражила да Удружење ликовних умјетника Црне Горе одржава редовна идеолошко-стручна предавања како би својим члановима могло давати идеолошке директиве. Предвиђено је да Удружење организује посјете највећим градилиштима како би се сликари идеолошки правилно оријентисали и укључили у изградњу социјализма.¹³⁸

Током пет година од оснивања Удружење ликовних умјетника Црне Горе је дало велики допринос у промовисању социјалистичког развоја умјетности и друштва.¹³⁹ С темама из револуције и социјалистичке обнове и изградње, редовним годишњим изложбама, посјећивањем радних акција и учешћем на културним и умјетничким смотрама, сликари из овог Удружења су допринијели промоцији владајуће идеологије. Само остварења Мила Милуновића: „Рађање нове Југославије, „Изградња моста на Морачи“, „Непријатељ одступа“, „Напад на бункер“, „Дочек првог тенка у Београду“, и Лубардина: „С омладинске пруге“ („Вагонет“) и „Жетва“, поред умјетничке вриједности, имала су велики значај у промовисању социјализма. При томе треба имати у виду да су изложбе УЛУЦГ биле масовно посјећене и да су оне класичан примјер ангажмана интелектуалаца у промовисању идеологије.

Током ангажмана у институцијама и у пропагандним наступима неки интелектуалци су заузели утицајне позиције, поставши самим тим и утицајне личности нове власти. Како је интелектуалац постајао утицајни и дјелотворни дио система, илустративно свједочи примјер Ратка Ђуровића. У анкети коју је 1950. године спровео Миладин Перовић из Агитпропа ЦК КП Црне Горе, Ђуровић је изјавио да покрива сљедеће функције: члан партијске организације у „Побједи“, члан Агитпропа при ЦК КП Црне Горе, члан редакције „Стварања“, члан Комисије за агитацију и штампу Главног одбора Народног фронта, активни предавач и члан секретаријата Главног одбора Народног фронта, члан Умјетничког савјета Министарства просвјете НР Црне Горе, члан Редакционог одбора за израду гимназијских уџбеника при Министарству просвјете, члан Управе Удружења новинара НР Црне Горе, члан Пленума Среског синдикалног вијећа у Цетињу, директор издавачког предузећа „Народна књига“, стални предавач преко године у Медицинској школи, повремено предавач преко године

¹³⁷ Перовић, Миладин, „За разноврсну и актуелну тематику у нашој ликовној умјетности“, у: *Стварање*, Цетиње, 1-2, 1950, стр. 56.

¹³⁸ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 46, 398; 1-2/1949, Министарство просвјете НР Црне Горе – Удружењу ликовних умјетника НР Црне Горе, Упутства по питању рада Удружења ликовних умјетника НРЦГ, Цетиње, 18. IV 1949.

¹³⁹ Лекић, Данило, „О раду ликовних умјетника Црне Горе“, *Побједа*, 10. XII 1950, стр. 5.

на разним курсевима (новинарски, курсеви министарства просвјете, партијска школа), сарадник на разним академијама, хонорани уредник културне рубрике у „Побједи“, кандидат за члана Удружења књижевника.¹⁴⁰

Попут Ђуровића, и други интелектуалци су својим ангажманом у институцијама постајали идеолошки чувари и „преторијанци“ новог система. Тако је према званичним подацима Мирко Бањевић био: уредник „Службеног листа“ НР Црне Горе, члан КП Црне Горе, члан Главног обора Народног фронта, члан у редакцијама часописа „Стварање“ и „13. јул“, члан Повјереништва књижевника и сарадник „Побједи“. Слично Бањевићу, историчар Јагош Јовановић је био секретар основне партијске организације у Вишој педагошкој школи, председник Културно-просвјетног савеза НР Црне Горе, члан Педагошког савјета Народне омладине Црне Горе и уредник часописа „Историјски записи“. Јовановић је, по функцијама које је обављао, био најутицајнији интелектуалац Црне Горе у овом периоду. Био је директор Више педагошке школе, председник Научног друштва Црне Горе и председник Историјског друштва. Родбинска релација с Блажом Јовановићем (брат од стрица) није била без утицаја на аванзовање Јагоша Јовановића.

За интелектуалце је било најважније то што им је омогућено да запослењем у државним институцијама, обезбиједје сталне изворе за егзистенцију и стваралаштво. Најутицајнији интелектуалци су имали додатне погодности. Петар Лубарда је на Цетињу имао највећи атеље, обезбијеђен материјал, девизе за путовања у иностранство, службени ауто и снабдијевање из министарског магацина.¹⁴¹ Лубарда је 1. септембра 1946. године постављен за чиновника Министарства просвјете НРЦГ.¹⁴² На лични захтјев Министарство просвјете му је у новембру 1948. године уважило отказ на државну службу, као директору Умјетничке школе, како би могао да настави са самосталним умјетничким радом. Лубарда је од Комитета за културу и умјетност Владе ФНРЈ ванредно награђен са 30.000 динара.¹⁴³ Мило Милуновић је као државни службеник био у највећем платном разреду и крајем 1948. године имао је плату од 8.500 динара и умјетнички додатак од 3.000 динара.¹⁴⁴ Плата љекара специјалисте у Црној Гори 1947. године је износила 7.000 динара, вишег научног савјетника 9.000 динара, док су се остале плате у државном сектору кретале између 3.000 и 5.000 динара,

¹⁴⁰ ДАЦГ, ОСИО-ПГ, ЦККП Црне Горе, Ф 66, 1950. година.

¹⁴¹ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 59, 1170; 4/1950, Записник са V годишње скупштине Удружења ликовних умјетника Црне Горе, 19-21. XI 1950.

¹⁴² ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 209, досијеа (Ј), Председништво Владе НРЦГ, Одлука о постављању Лубарде Ђ. Петра, Цетиње, 11. IX 1946.

¹⁴³ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 86, 151; 70/1947, Подаци у вези са развојем ликовне умјетности у нашој земљи.

¹⁴⁴ ДАЦГ, ОРОЦ, МПРС, Ф 241, досијеа (М), Рјешење министра просвјете НР Црне Горе, Цетиње, 12. I 1949.

у зависности од струке и школске спреме.¹⁴⁵ Плате најутицајнијим интелектуалцима у државним институцијама биле су дупло веће од просјечних.

Интелектуалци су прихватили нови систем, али не само због тога што су у њему остварили своје личне егзистенцијалне интересе, већ и због тога што је велики број њих од раније припадао комунистичком покрету и што су се прије интелектуалног дјеловања за побједу тог система борили као његови војници. Нова идеологија за чије су се стварање борили послје 1945. године била је –њихова идеологија, чак и прије него што је она постала побједничком. Код интелектуалаца је домирало убјеђење да су дио великог преокрета у историји и нове социјалистичке епохе од које се много очекивало. Лубарда је навео да у вријеме соцреализма у умјетности није сликао вагоне и пруге због тога што му је то неко наредио, већ зато што је био одушевљен великим напором у обнови.¹⁴⁶ Касније је говорио: „Импесионирао ме је тај циновски спектакл који су људи сами себи приредили; те експлозије, помјерање брда и бљештави сјај размрвљеног камења. У то вријеме изјавио сам да ми све то личи на једну огромну симфонију“.

Власт се трудила да директну контролу учини достојанственом отварајући перспективе напредовања, усавшавања и материјалног обезбјеђења, тако да је њен однос према интелектуалцима био пун уважавања и одмјерености. Истакнути научни и културни радници су имали предност у рјешавању стамбеног питања, право на просторије за научни и умјетнички рад, повластице у снабдијевању, високе хонораре, добијали су награде и признања, и имали право на одморе у одмаралиштима затвореног типа.¹⁴⁷ Припадање званичној идеологији значило је имати, у односу на опште прилике, прилично лагодан и материјално обезбијеђен живот. С обзиром на веома тешке економске прилике у Црној Гори непосредно након ослобођења, ово је за интелектуалце био привилегован положај којег је било тешко одбити.

¹⁴⁵ *Побједа*, 18. X 1947, стр. 2.

¹⁴⁶ Перовић, Олга, „Лубарда о себи и умјетности“, у: *Стварање*, Титоград, 4, 1974, стр. 448.

¹⁴⁷ Димић, Љ., „Идеологија и култура у Југославији...“, стр. 108.

Summary

Mr Dragutin Papović

Intellectuals and the authorities in Montenegro 1945-1990

In the period from 1945 to 1950, the communist rule in Montenegro accomplished to engage almost all Montenegrin intellectuals in realization of its ideological aims. The most prominent and most affirmed scholars and artists participated in the promotion of the socialist ideology, and sustained the communist rule in all its endeavours. They participated in the process as famous authors and as officials of the system. They were members of the Communist party mostly and employed in cultural, scientific and educational institutions that were formed and controlled by the communist rule. Some of the most influential intellectuals were members of the most important communist party apparatus as well as the republic's organization. They were in charge of the institutions of culture, science and education. They were editors in papers and journals, involved not only in promotion, but also in creation of the ruling ideology. The intellectuals promoted the ruling ideology by using different means: papers, journals, books, studies, art work and participation in mass meetings. In that way they contributed greatly to the formation and popularization of the communist rule, and represented an important part of the ruling system.